

12 Чайковська І.І. Моделювання оцінки інтелектуального капіталу підприємства засобами MATLAB/SIMULINK / І.І. Чайковська // Тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем». – Харків, 2012. – С. 285–287.

Надійшла 25.10.2012; рецензент: д. е. н. Нижник В.М.

УДК 330.341.1

А. Г. ЧЕРНОМАЗЮК
Хмельницький національний університет

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано сутність інноваційного підприємництва, визначено особливості та види інноваційного підприємництва, досліджено форми інноваційного підприємництва у зовнішньоекономічній діяльності та умови його здійснення.

The article studies the grounded essence of innovative enterprise, defined features and types of innovative businesses, the forms of innovative entrepreneurship in foreign economic activities and conditions for its implementation.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, зовнішньоекономічна діяльність, спільні підприємства, венчурний бізнес, трансфер технологій.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки, коли вітчизняні товаровиробники вимушені конкурувати з імпортною продукцією не лише на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку, головною економічною проблемою стає проблема конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність на світовому ринку все більше залежить від продукції, в основі якої лежать нові знання. Сьогодні розвиток продуктивних сил відбувається при тісній взаємодії науки і нових технологій з виробництвом. Ключовим, стратегічним чинником забезпечення конкурентоспроможності є технологічне переозброєння вітчизняної промисловості. Тому інноваційний шлях економічного розвитку не має альтернатив.

Інтенсивність інноваційної діяльності багато в чому визначає рівень економічного розвитку. Аналіз розвитку економіки показує, що найбільш прибутковими сьогодні є підприємства і галузі в цілому, які орієнтовані на виробництво високотехнологічних товарів, таких як комп'ютери та напівпровідники, лікарські засоби та медичне обладнання, засоби зв'язку та системи комунікацій. Освоєння високих технологій в промисловості та випуск нової наукомісткої продукції є ключовими факторами сталого економічного зростання для більшості індустриально розвинених країн світу.

Тому проблема інноваційного підприємництва сьогодні досить актуальна, адже даний вид діяльності є кроком вперед не тільки для вітчизняної економіки, але і для світової економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі значну перевагу мають з праці організаційно-правових питань підприємництва, у багатьох наукових працях широко висвітлюються проблеми інноваційної активності вітчизняних підприємств. Дослідженню проблем розвитку інноваційного підприємництва присвячено наукові праці багатьох вчених, серед яких: Й. Шумпетер [10], П. Друкер [2], В. Мединський [4], З. Варналій [1], М. Йохна [9], В. Зянько [3], В. Сизоненко [8], І. Павленко [6], В. Стадник [9], Л. Федулова та ін. Проблемам зовнішньоекономічної діяльності підприємств присвячені роботи І. Дахно, Н. Альбіщенко, А. Жебровського, М. Дідківського, О.А. Кириченка та ін.

Однак, незважаючи на розробку багатьох проблемних питань з інноваційного розвитку, в Україні вже тривалий час спостерігається стагнація інноваційних процесів та скорочення частки впровадження інновацій у загальному обсязі виробництва інноваційно-активних підприємств. Тому дослідження і систематизація макроекономічних передумов інноваційного підприємництва вимагає подальшого вивчення та деталізації.

Метою статті є виявлення сутності інноваційного підприємництва, його особливостей та видів; дослідження форм інноваційного підприємництва у зовнішньоекономічній діяльності та визначення основних умов здійснення цього виду діяльності як фактору підвищення конкурентоспроможності економічних суб'єктів, так і країни в цілому.

Виклад основного матеріалу. Поняття підприємництва, в т.ч. інноваційного пройшло тривалий історичний процес становлення. Інноваційне підприємництво – це модель підприємницької діяльності, пов'язана з функцією новаторства. Роль підприємця зводиться до створення нововведень, продуктів, невідомих раніше, за допомогою використання традиційних факторів економіки, шляхом нового їх поєднання.

Інноваційне підприємництво є одним з видів підприємництва. Це впливає з основних ознак підприємництва: свобода у виборі виду діяльності та методів її ведення; відповідальність за наслідки прийнятих рішень і несення ризику збитків; спрямованість на одержання прибутку; практична реалізація інновацій при використанні факторів виробництва. Проте, не кожне підприємництво є інноваційним, а лише

таке, яке дозволяє отримати підприємницький дохід в результаті створення виробництва, використання або дифузії інноваційного продукту.

Основу сучасного уявлення сутності інноваційного підприємництва заклав Й. Шумпетер в книзі «Теорія економічного розвитку». Він розглядав підприємця як господарюючого суб'єкта, що виконує функцію пошуку і здійснення нових комбінацій факторів виробництва, а підприємництво – як діяльність підприємця-новатора [10].

П. Друкер відзначає: «Підприємців відрізняє інноваційний тип мислення. Інноваційність – особливий інструмент підприємництва» [2]. Таким чином, інновації служать специфічним інструментом підприємництва, причому не інновації самі по собі, а спрямований організований пошук нововведень, постійна націленість на них підприємницьких структур.

Мединський В.Г. зазначає, що інноваційним слід вважати підприємництво, основу якого складає виробництво науково-технічної продукції (товарів та послуг) та інтелектуальне виробництво [4, с. 19]. Отже, автор використовує підхід з позиції розвитку НТП та об'єктів інтелектуальної власності.

Схожої думки притримується й український вчений Варналій З.С., який визначає інноваційне підприємництво як процес створення та комерційного використання техніко-технологічних нововведень [1].

Сизоненко В.О. у своїй праці [8] дає таке тлумачення: «Інноваційне підприємництво – вид діяльності, спрямований на створення нового попиту на продукти, технології, послуги, що супроводжується формуванням відповідних новітніх методів організації виробництва та управління, комерційного використання нововведень». Даний підхід визначає інноваційне підприємництво як фактор формування нових ринків, нових технологій.

Інший український вчений Зянько В.В. використовує підхід, згідно з яким інноваційне підприємництво є джерелом та рушійною силою економічного зростання. Він дає таке визначення цього поняття: «Інноваційне підприємництво – це засіб досягнення комерційної мети і чинник економічної стабільності й зростання, оскільки інновації орієнтовані на задоволення ринкового попиту, конкретних запитів споживачів» [3, с. 76].

На думку І.А.Павленко [6, с. 15], з методологічного погляду необхідно розрізняти інноваційне підприємництво у вузькому та широкому розумінні. З одного боку, інноваційне підприємництво можна розглядати як діяльність конкретного суб'єкта підприємницької діяльності щодо використання результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень, що обумовлює виникнення якісно нових і кращих за своїми властивостями товарів чи послуг, що реалізуються на ринку, або технологій, які використовуються у практичній діяльності. При цьому характер інноваційного підприємництва в країні на кожному етапі економічного розвитку залежить від інноваційної політики як конкретного суб'єкта підприємницької діяльності, так і держави в цілому. Інноваційне підприємництво конкретного підприємця можна умовно поділити на такі стадії: пошук нової ідеї та її оцінка, складання бізнес-плану, пошук ресурсів, виробництво товару і випробування його на ринку, управління створеним підприємством.

З другого боку, з макроекономічних позицій інноваційне підприємництво можна розглядати як модель, форму розширеного економічного відтворення на основі впровадження інновацій у всі сфери суспільного життя. Інноваційне підприємництво надає економіці динамічних змін, а економічна теорія набуває нових характеристик, рис та якостей. Саме в такому контексті інноваційне підприємництво в умовах трансформаційної економіки стає новою галуззю знань економічної теорії.

Таким чином, інноваційне підприємництво виступає багатограним видом економічної діяльності. Інноваційне підприємництво – це суспільний економічний процес, що призводить до створення кращих за своїми властивостями товарів (продукції, послуг) і технологій шляхом практичного використання нововведень. Це процес господарювання, в основі якого лежить постійний пошук нових можливостей, орієнтація на інновації. Інноваційне підприємництво пов'язане з готовністю підприємця брати на себе весь ризик щодо реалізації нового проекту або поліпшення існуючого, а також нести при цьому фінансову, моральну та соціальну відповідальність.

В якості підприємця виступають як фізичні, так і юридичні особи, які можуть здійснювати такі види ініціативної діяльності, як:

- створення інноваційного продукту (власне інноваційне підприємництво);
- виконання посередницьких функцій (надання послуг, пов'язаних з просуванням інноваційного продукту і його передачею від безпосереднього творця його споживачеві);
- здійснення функцій у фінансовій сфері для забезпечення інноваційної діяльності.

Будучи відносно самостійними дані види підприємницької діяльності в інноваційній сфері доповнюють один одного, хоча і можуть істотно відрізнятися за організаційно-правовою формою, за змістом операцій і способом їх здійснення. Вибір форми інноваційного підприємства залежить від особистих уподобань, сфери діяльності, наявності різних видів ресурсів тощо.

У вітчизняній практиці виділяються виробниче, комерційне, фінансове та інноваційне підприємництво. Якщо вид діяльності пов'язаний з інноваціями і ця ознака є домінуючою, то мова йде про інноваційне підприємництво. Слід зазначити, що в зарубіжній практиці інноваційне підприємництво не виділяється як окремий вид підприємництва, тому що поняття підприємництва неодмінно включає його інноваційну складову.

За ступенем інноваційності інноваційне підприємництво можна поділити на:

- інноваційне (націлене на розробку, освоєння і комерціалізацію радикальних інновацій);
- імітаційне (передбачає модернізацію відомих інновацій та їх комерціалізацію);
- репродуктивне (передбачає комерціалізацію відомих інновацій).

Аналогічно класифікуються стратегії реалізації державної інноваційної політики та інноваційні стратегії в діяльності підприємства.

В межах зовнішньоекономічної діяльності можуть мати місце такі форми інноваційного підприємництва, як:

- спільні підприємства;
- венчурний бізнес;
- трансфер технологій.

На сучасному етапі економічного розвитку спільне підприємство є найкращою формою співробітництва між фірмами різних країн. Основою економічного розвитку спільного підприємництва є транснаціоналізація виробництва, глобалізація господарських процесів, поглиблення інтеграційних процесів у світовій економіці. За даними статистики, до 40% промислових компаній США з обсягом продажів понад 100 млн дол. є учасниками одного або кількох спільних підприємств. У цій формі існують приблизно 40% закордонних філій американських і англійських міжнародних монополій, понад 50% закордонних німецьких та італійських філій, 70% французьких і майже 90% японських [9, с. 182].

В.В. Стадник, М.А. Йохна дають таке визначення: «Спільне підприємство – інститут міжфірмового співробітництва з метою розроблення, виробництва або маркетингу продукту, що перетинає національні кордони; передбачає значний внесок партнерів на тривалий період у вигляді капіталу, технології або інших активів та розподіл відповідальності в управлінні між фірмами-партнерами».

Такі підприємства створюють з різною метою: одержання передової технології виробництва; отримання права на використання товарного знака; стимулювання експорту; одержання сировини й устаткування; залучення додаткових фінансових коштів; набуття управлінського досвіду; інтенсифікація інноваційного процесу; прискорення дифузії інновацій тощо.

Спільними підприємствами можуть бути малі інноваційні фірми (експлеренти), які складають основу інноваційного підприємництва. Експлеренти – технологічні лідери в нових галузях економіки, що відкривають нові сегменти ринку, розвивають нові виробництва, підвищують наукоємність і конкурентоспроможність виробництва і тим самим сприяють формуванню нових технологічних укладів.

Типовими представниками малих форм інноваційного підприємництва є венчурні підприємства, створювані для апробації, доопрацювання і доведення до промислової реалізації ризикових нововведень. Тут відбувається поєднання двох видів підприємництва: фінансового та інноваційного. Відповідно до цього спеціалізовану діяльність щодо виробництва і просування на ринок нових товарів ведуть компанії і фонди венчурного капіталу та малі венчурні фірми (венчури). Венчурні фірми – це здебільшого малі підприємства в прогресивних з технологічного погляду галузях економіки, що спеціалізуються у сфері наукових досліджень, розробок, створення і впровадження інновацій, організація яких пов'язана з підвищеним ризиком. Категорія венчурного капіталу відображає систему відносин між суб'єктами венчурного підприємництва, що забезпечує акумуляцію вільних коштів і вкладення їх в інноваційні проекти з метою дослідження, освоєння і комерціалізації нововведень. Венчурне фінансування здійснюється на принципах пайової участі, а кошти фірм венчурного капіталу функціонують як акціонерний. Важливим моментом, що визначає природу венчурного капіталу, є безпосередня участь відповідних інвесторів в управлінні ризиковими проектами та в прийнятті найважливіших для інноваційних фірм рішень.

Крім малих форм інноваційного підприємництва у ЗЕД функціонують середні та великі організаційні форми інноваційного підприємництва. До них відносяться науково-технічні комплекси, інженерні центри, науково-технічні кооперативи, дослідницькі консорціуми, транснаціональні корпорації. Великі форми інноваційного підприємництва сприяють розвитку наукоємного виробництва, здійсненню трансферту технологій для якнайшвидшого їх впровадження серед економічних агентів національної економіки.

Прискорення НТП призвело до утворення в другій половині ХХ ст. нового світового ринку – технологічного, що функціонує поряд зі світовими ринками товарів, праці й капіталу. Трансфер технологій (нововведень) є частиною інноваційного процесу і забезпечує дифузію інновацій. Трансфер технологій – це передавання суб'єктам, які не є авторами технологічних новацій, права на їх використання через продаж ліцензій і надання інжинірингових послуг [9, с. 71].

Поняття міжнародного технологічного трансферу трактується як проникнення будь-яких науково-технічних знань і обмін виробничим досвідом між країнами та між окремими суб'єктами господарювання цих країн. Способи передачі технологій умовно можна класифікувати на [7]:

- позаринкові: інформаційні масиви друкованої спеціальної періодики, довідників, підручників, науково-технічних видань; знання, досвід і навички, що набуваються в ході досліджень і передаються при навчанні, стажуванні, перепідготовці кадрів, а також на дискусійних форумах, виставках, при обміні й міграції вчених і спеціалістів, при здійсненні програм міжнародного технічного сприяння тощо;

- потенційно ринкові: патенти, «ноу-хау», науково-технічна документація, копірайт, управлінський консалтинг тощо; ймовірність ринкового використання цих об'єктів дуже невелика; за статистикою, з усієї кількості новацій, що патентуються у світі, використовується не більше 3–5%;

- лізинг: довгострокова оренда устаткування, насамперед високотехнологічного, з метою його прибуткового використання за мінімальних стартових витрат;

- договори з приводу копірайту: уступка виключного права автора на інтелектуальну власність, зокрема друковану продукцію;

- франчайзинг: використання для збуту товарів торговельної марки (товарного знака) їх виробника зі збереженням за останнім права власності на технологію їх виготовлення;

- надання наукоємних послуг у сферах виробництва, обігу та управління, включаючи інжиніринг, консалтинг, інформінг, менеджмент, підготовку персоналу тощо.

На практиці зазначені форми трансферу технологій доповнюють одна одну, особливо в масштабних проектах, у міждержавних угодах про промислово-інвестиційне співробітництво, науково-технічну та виробничу кооперацію та ін.

Крім того виділяють комерційні та некомерційні форми трансферу технологій. До некомерційних форми руху технологій відносять позаринкові. Саме вони утворюють «кореневу систему» розвитку міжнародного технологічного обміну. До некомерційних форм трансферу технологій належить також міжнародне технологічне сприяння (допомога). Його мета – через сферу технологій процесів, продуктів та управління допомогти країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою посилити ринкові основи економіки. Міжнародне технологічне сприяння надається у формах:

- технологічних грантів, тобто безоплатного передавання технологій і устаткування, у вигляді консалтингу та підготовки національних кадрів;

- співфінансування, а саме реалізації спільних проектів з покриттям певної частини витрат за рахунок країни-реципієнта.

Таке технологічне сприяння може здійснюватися на двосторонній, багатосторонній та міжнародній основі. В регулярних бюджетах більшості розвинутих країн, провідних міжнародних організацій передбачаються спеціальні кошти на міжнародне технологічне сприяння. Досвід промислово-розвинених країн показує, що за останні десятиліття відбулась значна зміна економічних умов господарювання. Впровадження новітніх технологій в економіку істотно збільшилось в обсязі і перетворилось на важливе джерело створення нових робочих місць та економічного зростання.

Для успішної реалізації результатів підприємницької діяльності в інноваційній сфері у державі має бути сформована розвинена інноваційна інфраструктура. Інноваційна інфраструктура зумовлює темпи (швидкість) розвитку економіки країни. Інноваційна інфраструктура являю собою сукупність взаємозв'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних систем, організацій, фірм і відповідних організаційно-керуючих систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності і реалізації інновацій. До об'єктів інфраструктури підприємництва відносяться: бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри, центри трансферу технологій, фінансово-кредитні установи, фонди підтримки підприємництва, інвестиційні, інноваційні фонди і компанії, фондові і товарні біржі, інформаційно-консультативні установи, страхові компанії та ін.

З метою підтримки бізнесу та інновацій на регіональному, національному чи міжнародному рівнях учасники інноваційних і технологічних процесів об'єднуються у мережі, які пропонують спеціальну підтримку. Наприклад, така підтримка надається з приводу трансферу технологій, бізнес-послуг чи підтримки інкубаторів, промислових кластерів та фінансування інновацій. Мережі зазвичай організують механізм обміну даними: зустрічі, конференції, тренування, можливість порадитись з експертами, веб-сайти, бази даних, інформаційні видання. Вони стимулюють такі види діяльності, як трансфер технологій, доступ до клієнтів, доступ до фінансів через географічні кордони. Вони визначають контрольні показники із застосуванням найуспішніших прикладів, згідно яких учасники можуть оцінювати свою роботу проти їх місцевих чи міжнародних прикладів. Вони підтримують підвищення професіоналізму організацій та індивідів у сфері їх інтересів. Мережі самі стають освітніми організаціями, які надають приклад успішного втілення визначених цілей.

Мережі, які мають відношення до інновацій та структур з підтримки бізнесу, зазвичай мають спеціалізовані інтереси: технологічна галузь, така як оптика чи біотехнологія, чи спеціальні інтереси, такі як джерело фінансування (наприклад, Європейська асоціація капіталовкладників – European Private Equity чи Асоціація венчурного капіталу – EVCA – Venture Capital Association).

Сьогодні в Україні функціонує Національна мережа трансферу технологій (НМТТ), яка побудована відповідно до методології та моделі Європейської мережі «релей-центрів» (Innovation Relay Centers – IRC network, з 2008 року – EEN), Російської мережі трансферу технологій (RTTN) та Української мережі трансферу технологій (UTTN) [5]. Метою діяльності НМТТ є сприяння розвитку інноваційного бізнесу та комерціалізації наукоємних технологій, залучення наукового потенціалу України в світовий комерційний обіг. Основними завданнями НМТТ є: трансфер технологій, ноу-хау між науковими секторами та промисловістю; пошук партнерів та інвесторів для кооперації при розробці і впровадженні

високотехнологічного наукового продукту як в Україні, так і за кордоном; організація взаємодії НМТТ з міжнародними мережами трансферу технологій. Участь в НМТТ є безкоштовною, та передбачає сертифікацію. Станом на 1 листопада 2012 року учасниками мережі є 43 суб'єкти, з них – 5 ЦНТІ та 28 ВНЗ.

Висновки. Інноваційне підприємництво є важливим засобом позитивних змін у трансформаційній економіці, гарантом підвищення конкурентоспроможності виробництва, основним фактором технічного і технологічного оновлення галузей економіки та впливу на якісні і кількісні показники економічного розвитку країни. Особливість інноваційного підприємництва полягає в тісному його зв'язку з інноваціями, активністю розробки і впровадження нововведень високої ефективності. Вдосконалення технологій шляхом використання нових знань є однією з основних рушійних сил розвитку. Універсальний процес створення матеріальних благ обумовлений технологічними змінами чи інноваціями, які не можуть існувати без підприємництва. В умовах дедалі більшої глобалізації економіки, фінансових ринків і конкуренції, інноваційна політика стає навіть ще вагомішою, являючи собою найважливіший фактор забезпечення сталого економічного зростання.

На сьогодні в Україні рівень інноваційної активності підприємств є досить низьким а використання інноваційного потенціалу є недостатнім. Розвиток інноваційного підприємництва повинен стати невід'ємною складовою частиною реформування економіки країни, адже недостатня увага до розвитку науково-технічної сфери обумовлює структурну деформованість економіки та домінування низькотехнологічних виробництв, які малосприйнятливі до наукових досягнень і не можуть забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки. Таким чином, виникає потреба у подальшому детальному розгляді та аналізі чинників, які впливають на інноваційну активність вітчизняних суб'єктів господарювання.

Література

1. Варналій З.С. Регіональна інноваційна політика України: проблеми та стратегічні пріоритети / З.С. Варналій // Економіст. – 2007. – № 9. – С. 36–39.
2. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво / П. Друкер ; [пер. з англ. В.С. Гуля]. – К. : Україна, 1994. – 319 с.
3. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : [монографія] / В.В. Зянько. – Вінниця : Універсум, 2008. – 397 с.
4. Медынский В.Г. Рейнжиниринг инновационного предпринимательства : [учеб. пособие для вузов] / В.Г. Медынский, С.В. Ильдеменов ; под ред. В.А. Ирикова. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 414 с.
5. Національна мережа трансферу технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nttn.org.ua/>
6. Павленко І.А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України : [монографія] / І.А. Павленко. – К. : КНЕУ, 2007. – 248 с.
7. Світова економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pulib.if.ua/book/27>
8. Сизоненко В.О. Формування і розвиток національної системи підприємництва: теоретико-методологічні аспекти і механізми реалізації : [монографія] / В.О. Сизоненко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 229 с.
9. Стадник В.В. Інноваційний менеджмент : [навч. посібник] / В.В. Стадник, М.А. Йохна. – К. : Академвидав, 2006. – 464 с.
10. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер ; [пер. с нем.]. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с.

Надійшла 30.10.2012; рецензент: д. е. н. Стадник В.В.